

Předvolební programy 1990

Pokus o grafickou komparační analýzu obsahů

JAN ŘEHÁK

BLANKA ŘEHÁKOVÁ

Sociologický ústav ČSAV

Election Programs 1990

An Attempt at Graphic Comparative Analysis of Their Content

Abstract: The election programs of political parties and movements express proclaimed aims, and as a whole represent the spectrum of political opinions offered to the public. A content analysis based on differential aspects of election programs is conducted for the entire content profile and also for its parts, economic policy, organization of the state, organization of powers, military policy, environmental policy and rural problems, position of churches and Christian values. Results are displayed in tables and relational maps. The methods of multidimensional scaling and visual outputs are chosen to allow quick orientation and comparison with other information.

Sociologický časopis, XXVII, (2/1991)

Výzkumná charakterizace přechodného období Československa v zimě a na jaře 1990 obsahuje převážně výsledky sledování veřejného mínění a jednoduchého zjišťování názorů. Hlubší pohled na politický proces předpokládá vyhodnocení systematicky sbírané informace a informace rozptýlené v tisku, v zápisech z jednání parlamentu, v dokumentech politických stran a hnutí apod. Vědecké objektivní posouzení transformačního procesu je z hlediska metodologického i z hlediska nároků na čas a kapacity při sběru materiálů a zápisu informace (tj. při tvorbě dat) jedním z nejnáročnějších úkolů, které si v současné době před sebe sociologie může postavit. Podklady jsou většinou textového charakteru, vyskytují se v nich nové, nebo u nás do nedávna nepoužívané a často nepřesně chápané politické pojmy, nejsou vytvořeny žádné (nebo téměř žádné) relevantní klasifikace vhodné pro vědecký rozbor nových specifických procesů na operacionální úrovni práce s texty. Není u nás zažita ani metodologie jejich zpracování, především metodologie nutně drastické redukce informací při zachování jejich nejzávažnějších složek.

V této práci chceme zachytit a systematicky popsat jednu malou, ale podstatnou součást politické scény - předvolební programy politických stran a hnutí. Naším cílem je:

1. Obsahová komparační analýza programů a grafický i číselný zápis výsledků. Jde o pokus přispět k budování empirického fondu poznatků sociologie politiky a to:

- pro komparační historické analýzy;

- pro sledování vývoje v jednotlivých stranách a hnutích (follow up);
- pro využití v analýzách souvisejících jevů a procesů a také snad jako první nesmělý krůček k modelování procesu politického vývoje, či ke stimulaci záměru takového modelování.

2. Ilustrace užitečného postupu obsahové analýzy spojené s metodou mnohorozměrného škálování; postup je obecný a může být použit nejen v analýzách politologických, ale např. též kulturologických, v komparacích textů, projevů osobností, v analýze tisku, při sledování sociálních problémů.

3. Prověření postupu a výběr z třídy metod pro danou úlohu.

Práce má popisně komparační charakter, předkládá zhuštěný popis relací podobností/nepodobností programů v celku i v jednotlivých segmentech jejich obsahu. Hlubší interpretační zhodnocení výsledků je (podle našeho názoru) možné jen v kontextu dalších výsledků a analýz. Jde tedy především o pokus vyřešit důležitou dílčí úlohu¹, která může být kontextem pro jiné analýzy i východiskem dalších projektů, která však nepostrádá (podle názoru autorů) na zajímavosti sama o sobě.

1. Metoda

Obsahová grafická analýza aplikovaná pro komparační popis volebních programů je složena ze tří postupných kroků.

První krok. Systematický datový záznam obsahů.

Extrakce diferenciací informace mezi jednotlivými programy a její operacionalizace:

- a) rozbor obsahu programů;
- b) určení diferencujících aspektů;
- c) sestavení "dotazníku" - určení proměnných;
- d) sestavení matice dat.

Kritickým a nejpracnější částí celého postupu je bod b), tj. určení diferencujících aspektů vycházejících z rozboru obsahu programů. Limitujícím aspektem je zde dostupnost programů, různorodost jejich formy a úrovně přístupu. Programy se liší délkou, šíří obsahu, uspořádáním a strukturací textu, zvolenou úrovní obecnosti i důrazem na určitá témata s potlačením jiných. Některé strany vydaly několik verzí (respektive mutací) programu, existují i různé podrobné komentáře. V daném rozboru vycházíme z těch textů, které byly přímo označeny jako programy a při variantní volbě byla dána přednost širší verzi (bez komentářů). Nutno však podotknout, že autoři neměli zcela jistě k dispozici všechny podklady, které jednotlivé strany vydaly. U koalic (pokud jsme měli programy jednotlivých

¹) Vedlejší produktem této práce je i závěr, že volební programy nejsou tak uniformní a tak nerozlišitelné, jak soudili v předvolebním období někteří političtí komentátoři.

účastníků) reprezentují data sjednocení obsahů². Program HOS (č. 4) nebyl zahrnut, neboť se jednalo o individuální programy desítek nezávislých kandidátů, které jsme ani neměli k dispozici. Hlavním zdrojem programů byla publikace "Jak a koho volit?". Spektrum, 1990. Programy, které neobsahuje (např. všechny slovenské), jsme měli buď z novin a časopisů, nebo z brožurek vydaných jednotlivými stranami.

Druhým závažným rysem bodů 1a), b) je určitá neodstranitelná míra subjektivity, tedy vliv, který se projevuje vždy při hodnocení obsahů, kdykoli pracujeme s jejich sémantickou stránkou. Tento vliv jsme se částečně pokusili odstranit tím, že byl sestaven velmi obsáhlý seznam diferencujících aspektů tak, aby pokryl co nejširší obsahový záběr bez ohledu na možné apriorní hodnocení jejich závažnosti³. Po provedení kroků 1c), d) byly vyškrtnuty ty proměnné, které nediferencovaly, nebo byly specifické jen pro jedinou stranu (čistě specifické proměnné pro individuální strany nebo hnutí byly zachovány jen pokud odpovídaly frekventovaným tématům politického života). Takto vypadla např. sociální péče a sociální politika, které byly obsahem všech programů a které na zvolené úrovni popisu nediferencovaly, nebo zřízení emisní banky na Slovensku, což tehdy požadovala ve svém programu jen Strana slobody a co se stalo důležitým až mnohem později.

Obsahové proměnné extrahované v prvním kroku lze tak rozdělit na tři skupiny podle symbolicky zapsané rovnice:

$$\begin{aligned} \text{obsah programu} &= \text{společné aspekty všech programů} \\ &+ \text{diferencující aspekty} \\ &+ \text{specifické aspekty pro jednotlivé programy.} \end{aligned}$$

Z těchto tří složek má diskriminující charakter druhá a třetí, z nichž byl nakonec odvozen "dotazník" operacionalizovaných kategorizovaných otázek, podle něhož byla sestavena matice dat (řádky = obsahové profily jednotlivých programů, sloupce = výskyty, respektive intenzity jednotlivých témat).

Operacionalizace byla provedena dvěma paralelními způsoby:

a) seznam 57 proměnných obsahoval

- 45 dichotomických znaků⁴ (1 = daný aspekt je pojednán; požadavek vznesen, opatření navrženo, 0 = daný aspekt se v textu neobjevil);
- 5 ordinálních znaménkových znaků (proti, nevyjadřuje se, pro);

2) Program označený v textu jako KDU vznikl sjednocením obsahů programů Československé strany lidové a Křesťansko-demokratické strany. Program Křesťanskodemokratického hnutí vystupuje samostatně.

3) Subjektivitu obsahového hodnocení je možno eliminovat metodou nezávislého hodnocení několika experty. Tento postup nemohl být vzhledem k enormní náročnosti prací zajištěn. Kontrolu subjektivní složky může také zajistit nezávislá opakovaná analýza jiného autorského složení.

4) V tomto počtu je zahrnuto 14 proměnných reprezentujících dichotomizaci tří nominálních znaků se 14 hodnotami (4 + 6 + 4).

- 7 orientovaných znaků s nulou (nula značí nevýskyt, uspořádané kategorie postupně vyšší důraz, větší plochu, vyšší pozornost problému);

b) všechny znaky (i ordinální) byly dichotomizovány, což vedlo k 89 proměnným kódovaným 0 - 1.

Tak jsme dostali dvě různé matice dat - jednu o rozměrech 21 x 57 a druhou o rozměrech 21 x 89. Obě byly použity pro další zpracování.⁵

Druhý krok. Charakterizace podobností/nepodobností programů.

Způsob operacionalizace diferenciačních vlastností souvisí s vhodným zavedením míry podobnosti/nepodobnosti pro komparační analýzu programů. Pro takovou situaci nabízí teorie velký výběr koeficientů s různými vlastnostmi (viz např. SPSSX User's Guide [1988], Wishart [1978]).

Pro dichotomické proměnné jsme vybrali koeficient prosté shody (simple matching), který určuje podobnost dvou obsahových profilů jako podíl shodně se vyskytujících a shodně se nevyskytujících aspektů k celkovému počtu proměnných v profilu. Koeficient byl vybrán jednak vzhledem k jeho přirozené a jednoduché interpretaci a jednak proto, že se v daném případě ukázal zastupovat celou velkou třídu dalších koeficientů, které dávaly jen nepodstatně odlišné výsledky. Pro profily obsahující ordinální proměnné jsme použili naváženou eukleidovskou vzdálenost jako míru jejich nepodobnosti.

Pomocí zvolených koeficientů byla dále spočtena matice podobností/nepodobností, která je již sama o sobě nositelem komparační informace, ale též zároveň vstupem pro metodu mnohorozměrného škálování.

I v druhém kroku je nutno rozhodovat o obsahu: je možno určovat podobnosti/nepodobnosti programů vzhledem ke všem extrahovaným vlastnostem, nebo k obsahovým segmentům (je samozřejmé, že se koeficienty mohou velmi podstatně lišit pro různě zvolené obsahové homogenní bloky proměnných různého významu). I samotná volba koeficientu odráží obsahové úvahy o vlastnostech relací, které chceme zachytit. Výběr koeficientu je tak operacionalizací pojmu podobnost/nepodobnost obsahů.

Třetí krok. Analýza měř podobností/nepodobností a konstrukce relační mapy.

Komparační informace v matici koeficientů umožňuje:

a) ke každému programu uspořádat ostatní od nejbližších po nejvzdálenější, určení obsahových sousedů a antipólů;

⁵) Oba způsoby mají své přednosti i nedostatky. U úplné dichotomizace se ztrácí informace o odstupňování, a zachycení ordinality závisí na výskytu přirozené ordinální interakce (pořadové korelace), která však nemusí v datech existovat, nebo se nemusí u tak malého počtu případů statisticky projevit. Při použití ordinálních znaků vyvstává problém nestejně délky proměnných a tudíž arbitrárně vnesených vah složek profilu. Tento nedostatek byl při řešení ignorován, neboť známé postupy eliminace nerovnoměrnosti vedou vždy k jiným, uměle vnášeným váhám a dalším rušivým vlivům.

- b) použití seskupovacích metod pro nalezení skupin velmi blízkého obsahu (tento postup nebyl využit, neboť analýza, podle očekávání, neodhalila ostře odlišitelné obsahově homogenní skupiny programů);
- c) rozmístění programů do relačního pole pomocí metod mnohorozměrného škálování [viz např. Davison 1983, Těrechina 1986, Torgerson 1958].

Relační pole je dáno umístěním programů do roviny či vícerozměrného prostoru. Každý program je reprezentován bodem roviny (prostoru), přičemž vzdálenosti odpovídají podobností/nepodobností výchozí matice. Přesnou reprodukci vstupní matice je možné provést většinou relačním polem o vysokém počtu dimenzí. Často však postačuje dvourozměrná aproximace pro zachycení nejpodstatnější části diferenciální informace. Takové dvourozměrné vyhlazení umožňuje grafické vyjádření relačního pole v relační mapě. Vzhledem k tomu, že podobnosti/nepodobnosti vycházejí ze sémantických relací můžeme hovořit o relační sémantické mapě⁶. Souřadnice bodů a tím i osy obrázku mohou mít faktorovou interpretaci a mohou tak naznačovat syntetické nebo latentní diferencující vlastnosti s diskriminační rolí. Pokusy o nalezení významu os (tj. pojmenování faktorů) nevedly k jasným a jednoznačným závěrům, případná faktorová, respektive syntetická interpretace jednotlivých dimenzí vyžaduje širší kontextovou informaci.

Velmi zajímavou metodou pro analýzu datové matice by byla také LINDA [Řehák, Loučková 1983]. Program ve stávající formě ale neobsahuje volby pro specifické požadavky úlohy.

2. Data a výsledky

Matice dat obsahuje 21 stran a hnutí, pro které bylo určeno 57 proměnných (respektive 89 dichotomických proměnných). Relační vztahy jsou extrahovány v sedmi variantách:

- A. úplný obsahový profil
- B. ekonomické otázky
- C. uspořádání státu
- D. uspořádání moci
- E. vojenské otázky
- F. životní prostředí a problematika venkova
- G. religiozita

⁶) Ke konstrukci sémantických relačních map byla použita procedura ALSCAL z programového systému SPSSX. Dále lze využít např. programů MDS(X) (Davies, Coxon [1983]), G-L Series (Lingoes [1973]).

Tabulka 1: Zkratky politických stran používané v grafech a textu

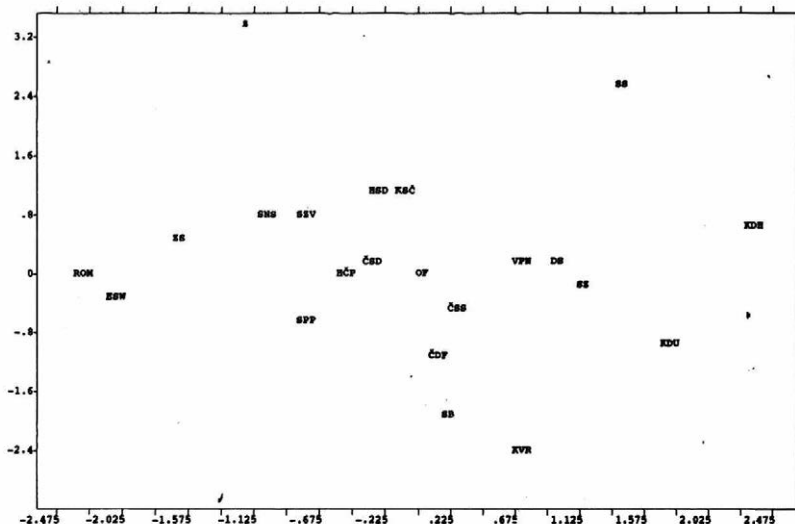
SS	Strana slobody	ESW	Koalice soužití
DS	Demokratická strana	ČDF	Čs. demokratické fórum
ČSS	Československá. strana socialistická	ROM	Rómovia
VPN	Verejnost' proti násiliu	SNS	Slov. národní strana
SB	Svobodný blok	KDH	Kresťanskodem. hnutie
OF	Občanské fórum	SZ	Strana zelených
KVR	Všelidová demokratická strana, Republikánská strana	HČP	Hnutí čs. porozumění
ZS	Zájmové svazy	HSD	Hnutí za samospráv. dem.
KSC	Komunistická strana Československa	ČSD	Čs. sociální demokracie
SZV	Spojenectví zemědělců a venkova	SPP	Strana přátel piva
		KDU	Křesťanskodem. unie

A. Úplné obsahové profily (tab. 2, 3, 4 v příloze; obr. 1)

Nepodobnosti obsahů předvolebních programů na základě celkového profilu jsou uvedeny v tabulce 27. Z nich můžeme odvodit pro každý program jeho nejbližší sousedy a nejvzdálenější protipóly. Pro parlamentní strany je tato informace shrnuta v tabulce 4 (a to i pro další obsahové segmenty).

K dostatečně vhodnému vyhlazení vzdáleností je zapotřebí alespoň čtyř dimenzí⁸ ($RSQ = 0.94$, zatímco v modelu se třemi (dvěma) dimenzemi by bylo $RSQ = 0.89$ (0.78)).

Obrázek 1: Relační mapa reprezentující celkový obsahový profil předvolebních programů (první dvě latentní diferenciální osy)

⁷⁾ Vzhledem k rozsahu nejsou uvedeny míry podobnosti/nepodobnosti pro jednotlivé segmenty.

⁸⁾ Za míru vhodnosti zde slouží čtverec korelace mezi původními vzdálenostmi a vzdálenostmi vyhlazenými metodou mnohorozměrného škálování. Pro přijetí modelu (počtu dimenzí) byl stanoven požadavek alespoň 90 % shody. I když např. u celkového profilu je pro doclenění této hranice zapotřebí čtyř dimenzí, relační mapa zobrazuje jen první dvě nejvlivnější.

Obrázek 1 reprezentuje projekci vzdáleností do dvourozměrné relační mapy. Zdá se, že první dimenze je částečně ovlivněna obsahovou bohatostí programů (Spearmanův koeficient pořadové korelace mezi pořadími na ose D1 {viz tabulka 3} a mírou extenze {viz sloupec EXT v tabulce 2} je roven 0.77). Druhá dimenze již ukazuje, jak obtížná by byla čistá interpretace jednotlivých os. Extrémní pozice zde mají SS (+) proti KVR, SB (-), což jsou současně programy s největší obsahovou šířkou. Třetí osa, která již v obrázku není, ale která je v tabulce 3 (viz D3), vyděluje SNS do zvláštní extrémní pozice negované především SZ, SZV a ČSD. Protipóly této osy jsou korelovány např. s důrazem na problematiku venkova a životního prostředí.

Míry centrality (viz tabulka 2) ukazují na střed obsahového seskupení programů, v němž jsou HČP, OF a DS. Toto těžiště naznačuje politický střed. Naproti tomu jsou SS, KDH, SNS od ostatních nejvzdálenější a tudíž nejvíce vyhraněné (homogenní skupinu ovšem tvoří, neboť mezi sebou si nijak podobné nejsou; SNS se vyděluje ve třetí dimenzi, SS ve druhé, KDH v první).

B. Ekonomické otázky (tab. 3 a 4 v příloze; obr. 2)

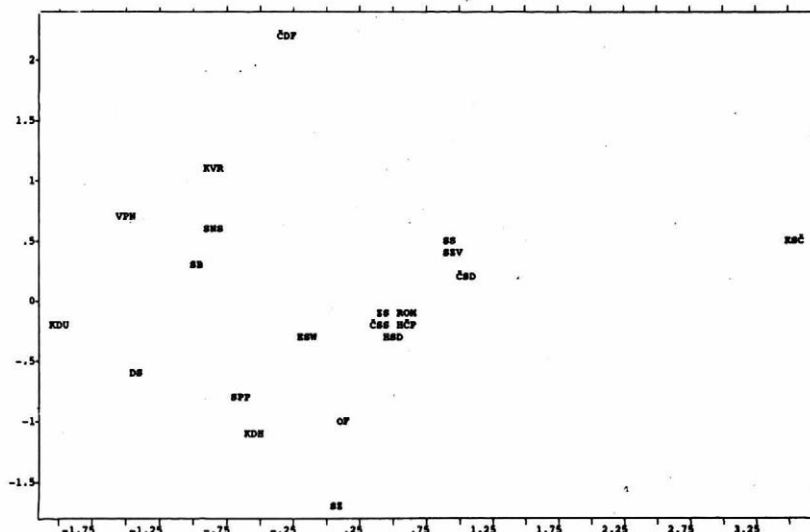
Obsahují stanovisko k zahraničním půjčkám, k účasti zahraničního kapitálu, rozprodeji národního majetku cizincům, privatizaci a soukromému podnikání, doplňkovému soukromému školství a zdravotnictví. Dvě dimenze dostatečně reprodukuji vztahy distanční matice ($RSQ = 0.92$, pro model s jednou dimenzí by bylo $RSQ = 0.68$). Obrázek 2 i tabulka 3 ukazují především na zcela specifické postavení KSČ v první souřadnici. Ve směru tohoto extrému se nacházejí ještě ČSD, SZV, SS. Negací ekonomického programu KSČ v první dimenzi je KDU (KDU klade důraz na privatizaci bez výjimek, KSČ zdůrazňuje, že rozhodující odvětví hospodářství se nesmí privatizovat; KDU je pro účast zahraničního kapitálu, KSČ je proti; KDU je i pro soukromé zdravotnictví, KSČ je proti). U zbytku programů se projevuje silná diferenciací druhé osy, na níž proti sobě stojí ČDF na jedné straně a SZ (s relativně blízkými KDH a OF) na straně druhé. SZ je pro zahraniční půjčky a soukromé školství, k ostatnímu se nevyjadřuje. ČDF nezaujímá stanovisko k zahraničním půjčkám a soukromému školství, je proti rozprodeji národního majetku cizincům a proti privatizaci určitých odvětví, je pro účast zahraničního kapitálu a pro doplňkové soukromé zdravotnictví. Levá část obrázku 2 obsahuje důraz na privatizaci a soukromé podnikání a střídavě také soukromé zdravotnictví a účast zahraničního kapitálu (KDU, VPN, ČDF obojí). Jihozápadní směr (v ploše trojúhelníku KDU, OF, SZ) je charakterizován požadavkem soukromého školství. Skupina pěti stran, které se k těmto oblastem nevyjadřují (ZS, ROM, ČSS, HČP, HSD) je ve středu relačního obsahového pole.

C. Uspořádání státu (tab. 3 a 4, obr. 3)

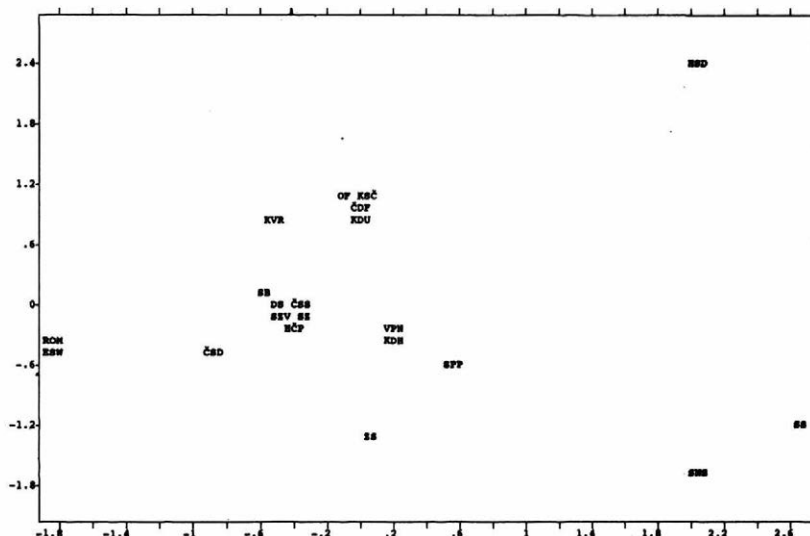
Segment obsahuje stanoviska ke státoprávnímu uspořádání, k postavení Moravy a Slezska, národnostních menšin, stanovisko k místní samosprávě, požadavek silného Slovenska. Relace jsou dobře popsány dvěma dimenzemi ($RSQ = 0.93$; pro jednu dimenzi by to bylo 0.82). Obrázek 3 vyjadřuje schéma rozvírajících se nůžek, a to od dvojice programů ESW a ROM, u nichž je středem zájmu problematika národnostních menšin (k dalšímu se nevyjadřují) až po silně diferencované

protipóly HSD v jednom směru a dvojice SS a SNS ve směru druhém. Diferenciace obou směrů je dána především stupněm pozornosti požadavkům Moravy a Slezska (horní část obrázku) a absencí této pozornosti v dolní části. HSD se liší od obou slovenských stran také velkou pozorností místní samosprávě (u SS je menší, u SNS žádná) a dále požadavkem spolkového uspořádání státu (SNS se spokojovala s federací, SS požadovala konfederaci). Naproti tomu SNS a SS požadují silné Slovensko (stejný požadavek mají i VPN a KDH ve středu relačního pole). Jejich dalším společným znakem, který je odlišuje od všech ostatních, jsou určité výhrady k právům národnostních menšin.

Obrázek 2: Relační mapa - ekonomická opatření

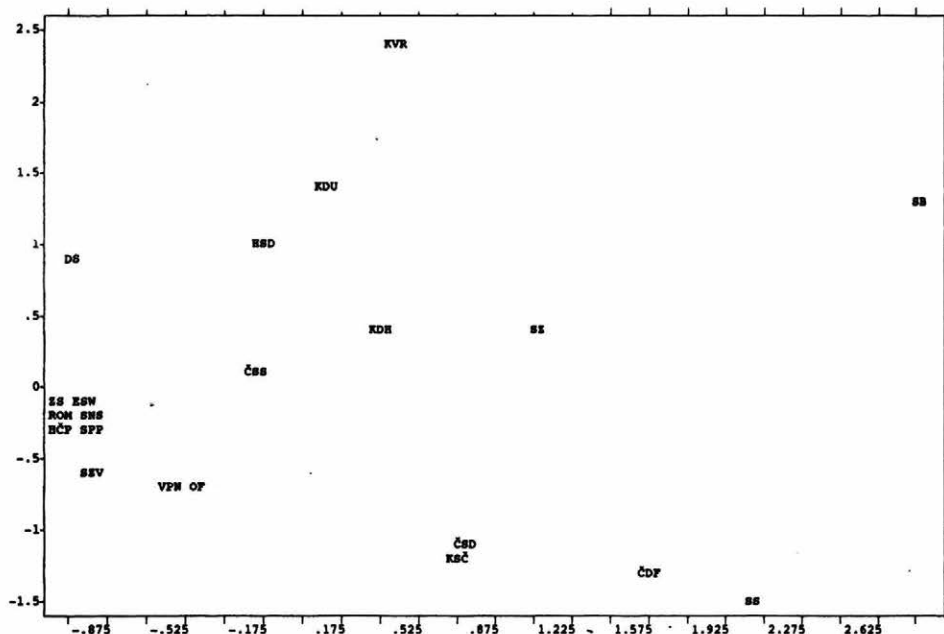
Obrázek 3: Relační mapa - uspořádání státu

D. Uspořádání moci (tab. 3, 4 v příloze; obr. 4)

Segment obsahuje požadavky na zavedení instituce referenda, separaci moci výkonné, zákonodárné a soudní, nezávislost soudů, nezávislost odborů, rehabilitaci nezákonně postižených, stanovisko k totalitám. Východiskem analýzy tohoto bloku byly dichotomizované proměnné, a to proto, že u jediné ordinální trichotomické proměnné (vztah k totalitní moci) má velmi ostré protitotalitní stanovisko v programech KVR a SB zvláštní kvalitativní význam (KVR požaduje, aby mimo zákon byla postavena každá strana, jejímž cílem by bylo uzurpovat veškerou moc, SB požaduje řešení otázky legální existence stran řídících se totalitní ideologií).

Obrázek 4: Relační mapa - uspořádání moci (první dvě latentní osy)

Paprskovité uspořádání grafu ve třech směrech od seskupení šesti stran (ZS, ESW, ROM, SNS, HČP, SPP) má své extrémní pozice u KVR, SB a SS: první dimenze (horizontální) reprezentuje extenzi zájmu stran o tuto problematiku a je zároveň silně korelována s protitotalitním stanoviskem, tři vyhraněné směry pak ukazují kompozici názorů. Severovýchodní paprsek určuje škálu (DS, HSD, KDU, KVR), pro kterou je společným znakem požadavek separace mocí postupně doplňovaný dalšími (HSD - referendum; KDU - nezávislost odborů, rehabilitace; KVR - ostré protitotalitní stanovisko, rehabilitace). Naproti tomu jihovýchodní paprsek požadavek separace mocí neobsahuje a posloupnost programů na jeho škále je určena kumulací požadavků nezávislosti odborů, nezávislosti soudů a protitotalitního stanoviska. Střední paprsek řadí strany (ČSS, KDH, SZ, SB) podle počtu stanovisek bez jednoznačně projevené společné kumulativní charakteristické zákonitosti (SB vyjadřuje požadavky všech vyskytnuvších se položek).

Relační mapa je odvozena z třírozměrného modelu ($RSQ = 0.91$, pro dvourozměrný model by bylo $RSQ = 0.82$). Třetí osa, u které tedy neočekáváme výrazný samostatný vliv, separuje od sebe dvojici KDH a SZ na jedné straně a skupinu stran (KSC, ČSS, HSD, KDU) na straně druhé. Obsahovou separaci těchto dvou skupin je obtížné synteticky zobecnit. Zajímavý obrázek vytváří také projekce do druhé a třetí dimenze (tj. po odečtení aspektu extenze): programy jsou uspořádány v přibližném kruhu kolem středu nevyjadřujících se stran, přičemž podél vzniklé kruhové stupnice postupně nastupují jednotlivé požadavky a střídají se v kombinacích výskytů. Tak se rotačně proměňují postupně separace mocí, rehabilitace, referendum, nezávislost odborů, nezávislost soudů, protitotalitní stanovisko a silně protitotalitní stanovisko s opětným přechodem do separace mocí⁹.

E. Vojenské otázky (tab. 3 a 4 v příloze; obr. 5)

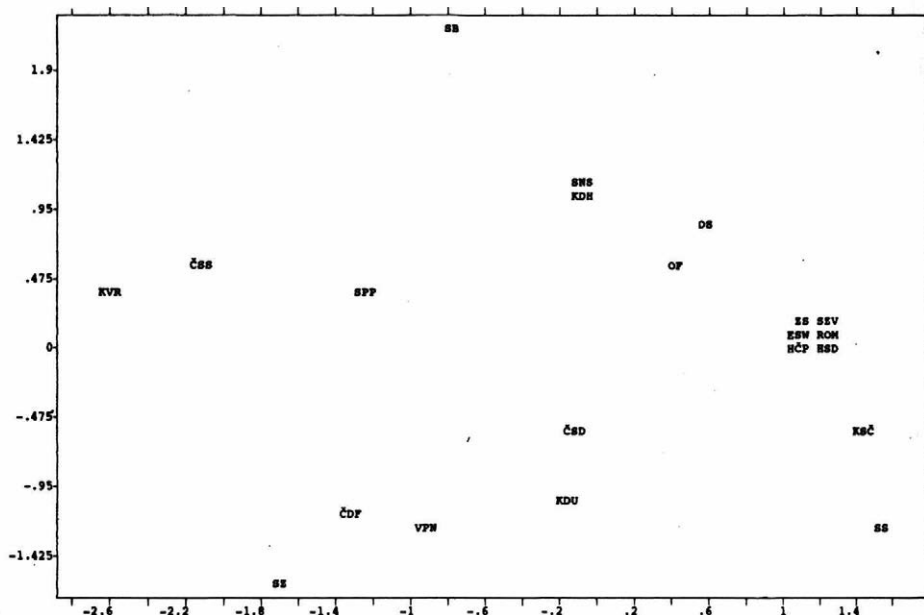
Zahrnují požadavek neutrality státu, zrušení vojenských bloků, vystoupení z Varšavské smlouvy, stanovisko k armádě a vojenské službě. Relační mapa vychází ze tří dimenzí ($RSQ = 0.95$, pro dvourozměrný model by bylo $RSQ = 0.89$). Obrázek 5 má opět paprskovitý tvar - čtyři paprsky vycházejí z počátku skupiny šesti nevyjadřujících se stran (ZS, SZV, ESW, ROM, HČP, HSD):

- a) Koncovým bodem škály severozápadního paprsku je SB s požadavkem zrušení vojenské služby, profesionalizace armády a vystoupení z Varšavské smlouvy. Podél této škály se vyskytují strany s jedním požadavkem (OF - snížení stavu armády, DS - nepolitičnost armády) a se dvěma požadavky (SNS, KDH - Slováci slouží jen na Slovensku, kde je jen slovenské velení).
- b) Západní paprsek vyděluje skupinu tří programů, u níž se postupně kumulují požadavky profesionalizace armády a zkrácení vojenské služby (SPP), snížení stavu a nepolitičnost armády (ČSS), neutrality a vystoupení z Varšavské smlouvy (KVR).
- c) Skupina stran jihozápadního paprsku postupně kumuluje zkrácení vojenské služby (ČSD, KDU), obranné cíle (ČDF), zrušení vojenských bloků (VPN), snížení stavu armády (SZ). Vedle této postupné kumulace požadují ČDF a KDU ještě neutralitu.
- d) Čtvrtý, jižní paprsek určují dvě strany požadující zrušení vojenských bloků (KSC a SS, která navíc požaduje neutralitu).

Třetí dimenze diferencuje především KVR v protipólu k SNS a KDH.

⁹) Tento víceméně plynulý přechod obsahových aspektů ovšem není zcela jednoznačný a v přechodech se vyskytují výjimky. Jednotlivé aspekty mají také kolem kruhové škály různý stupeň rozptýlenosti.

Obrázek 5: Relační mapa - branné a vojenské otázky (první dvě latentní osy)

F. Životní prostředí a problematika venkova (tab. 3, 4, 5 v příloze).

V tomto segmentu je zahrnuta pozornost věnovaná venkovu a životnímu prostředí, včetně názoru na jaderné elektrárny. V předvolebních programech se projevil souběžný výskyt aspektů ekologických a problematiky venkova. Metoda seřadila z tohoto hlediska strany podél jednodimenzionální škály ($RSQ = 0.92$) v pořadí devíti kategorií tabulky 5. V tomto empirickém korelátu dvou různých obsahových hledisek se prosazuje problematika venkova větší vahou. Nejvyšší kategorie vzniklé uspořádané klasifikace obsazují přirozeně SZ a SZV.

G. Religiozita (tab. 3, 4, 6 v příloze)

Segment zahrnuje podporu charitativní činnosti, návrat náboženských institucí do života, požadavek odluky církve od státu¹⁰ důraz na křesťanské principy a hodnoty.

Klasifikace stran zde vykazuje dvě nezávislá hlediska:

- Strany jsou uspořádány v pěti ordinálních kategoriích určených kumulativním požadavkem podpory charitativní činnosti, návratu náboženských institucí a stupněm důrazu na křesťanské hodnoty.
- U krajních kategorií se vyskytuje navíc druhé hledisko, kterým je požadavek odluky církve od státu.

Tak vzniká kvalitativní dvoudimenzionální klasifikační model.

¹⁰) Termín "odluka církve od státu" používají SB a ČSD. KDU a KDH hovoří o autonomii struktur a vnitřního života církví, o nezávislosti církví na státu, o nevmešování státu do vnitřních záležitostí církví.

Výsledky jednorozměrného škálování ($RSQ = 0.96$) jsou v tabulce 3. V tomto modelu je šest skupin tabulky 6 uspořádáno ordinálně tak, že dvojice ČSD a SB žádající odluku církve od státu, ale neobsahující důraz na religiozitu, je posunuta jako druhá kategorie šestibodové ordinální stupnice.

3. Závěry

Relační mapy celkových profilů i jednotlivých obsahových segmentů zachycují hlavní diferenciativní obsahové směry a seskupení předvolebních programů. Podávají kondenzovanou numerickou a vizuální informaci o proklamovaných předvolebních záměrech stran v jejich vzájemné komparaci. Některé analytické výsledky reprezentované v obrázcích a tabulkách mají přirozenou interpretaci, většina však může být interpretovaná až v kontextu dalších politologických poznatků. Jakýkoli pokus o hlubší syntetickou interpretaci by byl, podle názoru autorů, v rámci této statě předčasný a nebyl ani jejich cílem. Užitečnost výsledků se může prokázat také v souvislostech historického pohledu na jedné straně a sledování vývoje programových prohlášení politických stran v budoucnu. Přístup k analýze obsahů pomocí metod mnohorozměrného škálování (a to se všemi omezeními, které byly uvedeny) se plně osvědčil a práce na přípravě statí ověřila využitelnost a praktickou realizovatelnost popsané metody.

Literatura

- Coxon, A. P. M. 1982. *The User's Guide to Multidimensional Scaling*. London: Heinemann Educational Books Ltd.
- Davies, P. M., Coxon, A. P. M. 1983. *MDS(X) - User Manual*. Multidimensional Scaling Package. PLU, University of Edinburgh.
- Davison, M. L. 1983. *Multidimensional Scaling*. New York: John Wiley.
- Key Texts in Multidimensional Scaling* (ed. Davies, P. M., Coxon, A. P. M.). 1982. London: Heinemann Educational Books Ltd.
- Lingoes, J. C. 1973. *The Guttman-Lingoes Nonmetric Program Series*. Michigan: Mathesis Press, Ann Arbor.
- Řehák, J., Loučková, I. 1983. Klasické mnohorozměrné škálování. In: *Sociologický časopis*, 5, s. 535 - 554.
- Řehák, J., Loučková, I. 1985. Komparační faktorová analýza profilů (Model a metoda LINDA-K). In: *Sociologický časopis*, 2, s. 176 - 204.
- SPSSX User's Guide*. 3rd ed. 1988. SPSS Inc., Chicago, Illinois.
- Těrechina, A. J. 1986. *Analiz dannyh metodami mnogomernogo škalirovaniya*. Moskva: Nauka.
- Torgerson, W. S. 1958. *Theory and Methods of Scaling*. New York: J. Wiley.
- Wishart, D. 1978. *Clustan 77. User Manual*. Inter-University Research Councils Series. Report 47.

Summary

Election programs of political parties and movements express proclaimed aims, and as a whole represent the spectrum of political opinions that is offered to the public. The article presents results of a content analysis of the programs, which is based on the following process:

1. The extraction and operationalization of differential information among the programs.
2. The characterization of similarities/dissimilarities among the programs.
3. The analysis of proximity matrices by means of multidimensional scaling.

The results are summarized in tables and relational maps. The programs are related according to the following content subsets:

- A) the entire content profile (Tables 2, 3, 4; Figure 1)
- B) economic policy (Tables 2, 3, 4; Figure 2)
- C) organization of the state (Tables 3, 4; Figure 3)
- D) organization of powers (Tables 3, 4; Figure 4)
- E) military policy (Tables 3, 4; Figure 5)
- F) environmental and rural policy (Tables 3, 4, 5)
- G) churches and Christian values (Tables 3, 4, 6)

Table 1 provides abbreviations for political parties and movements. Table 2 shows the dissimilarities of the programs based on the whole profiles. Table 3 summarizes the coordinates of the points representing the positions of the programs in the multidimensional spaces; the respective relational maps show, however, only the two most important dimensions. Table 4 provides the nearest and the most distant neighbors for the parties in the elections. Table 5 provides the order of the programs according to environmental policy and views on rural problems. Table 6 shows a two-dimensional model based on the part of the content profile concerning the position of churches and Christian values.

The paper's character is descriptive, analytic and summarizing. The description concerns the initial state of the Czechoslovak political scene after November 1989. The characterization is, of course, only partial and indicative. It could be useful in the context of information on other aspects of the political situation and also in time comparison of future data.

Tabulka 2: Míry nepodobnosti mezi obsahy předvolebních programů

	ext	centr	míry nepodobnosti mezi předvolebních programů stran a hnutí (eukleidovské vzdálenosti celkových profilů)																			
SS	30	5.88	SS																			
DS	23	4.77	5.39 DS																			
ČSS	16	4.81	5.92 4.00 ČSS																			
VPN	23	4.82	5.39 4.00 4.24 VPN																			
SB	26	5.43	6.48 5.20 5.20 5.20 SB																			
OF	15	4.62	5.74 3.74 3.46 4.00 5.39 OF																			
KVR	25	5.46	6.63 5.00 4.80 5.39 4.24 5.20 KVR																			
ZS	2	4.83	5.92 5.10 4.90 5.10 5.57 4.47 5.57 ZS																			
KSČ	25	5.09	5.00 4.90 4.69 5.29 5.39 4.47 5.92 4.90 KSČ																			
SZV	9	5.04	5.57 4.47 4.24 5.29 6.08 4.00 5.74 4.00 4.47 SZV																			
ESW	5	5.10	6.78 5.20 5.20 5.20 5.29 4.80 5.66 3.32 5.20 4.80 ESW																			
ČDF	24	4.97	5.83 5.00 4.80 4.12 4.47 4.58 4.47 5.00 4.58 5.39 5.29 ČDF																			
ROM	2	5.21	6.86 5.48 5.29 5.48 5.57 4.90 5.92 2.83 5.29 4.47 1.73 5.39 ROM																			
SNS	14	5.65	5.83 5.74 5.92 4.80 5.66 5.74 6.32 4.80 6.08 6.08 5.10 5.66 5.20 SNS																			
KDH	28	5.77	5.74 4.69 5.48 4.90 6.25 5.29 6.08 6.32 6.00 6.00 6.40 6.25 6.63 5.57 KDH																			
SZ	22	5.27	5.92 4.47 4.47 4.47 5.92 4.00 5.20 5.48 5.29 4.90 6.08 5.20 6.16 6.56 5.29 SZ																			
HČP	9	4.39	5.74 4.24 4.24 4.00 5.00 3.46 5.20 3.16 4.00 4.24 3.61 4.12 3.74 4.80 5.48 4.47 HČP																			
HSD	17	5.13	5.10 4.80 5.20 5.20 5.48 4.58 5.66 4.80 4.36 5.00 5.10 4.90 5.20 5.29 5.92 5.74 4.36 HSD																			
ČSD	16	4.94	5.39 4.90 4.24 5.10 5.39 4.69 5.20 4.24 4.47 4.24 4.58 4.58 4.69 6.08 5.83 4.90 4.47 5.20 ČSD																			
SPP	11	4.84	6.00 4.80 4.36 4.36 5.29 4.12 5.10 3.61 5.39 5.20 4.47 4.47 4.58 5.10 5.92 4.58 3.32 5.10 4.80 SPP																			
KDU	30	5.28	6.00 3.61 4.80 4.36 5.10 4.80 5.29 5.74 5.57 5.74 5.83 4.69 6.08 6.16 4.80 5.39 5.00 5.29 5.39 5.29 KDU																			

Poznámka: a) míra extenze obsahu EXT vyjadřuje počet témat z přijatého seznamu

b) míra centrality CENTR je kvadratický průměr vzdáleností obsahu programu od všech ostatních

c) vysoká hodnota CENTR vyjadřuje specifičnost programu a vysokou odlišnost od ostatních

Tabulka 3: Souřadnice bodů reprezentujících obsahy předvolebních programů pro celý profil a vybrané segmenty

	celkový profil				ekonomie		stát	
	D1	D2	D3	D4	D1	D2	D1	D2
SS	1.43	2.63	.16	-1.14	.92	.40	2.69	-1.22
DS	.97	.11	-.32	.44	-1.42	-.63	-.43	-.03
ČSS	.28	-.56	-.97	.53	.49	-.16	-.43	-.03
VPN	.70	.10	.71	.73	-1.51	.67	.19	-.30
SB	.23	-1.84	.97	-1.26	-.94	.25	-.57	.15
OF	.06	.04	-.64	.72	.16	-.97	.00	.91
KVR	.73	-2.33	-.28	-.51	-.85	1.13	-.53	.84
ZS	-1.62	.44	-.10	.17	.49	-.16	.07	-1.29
KSČ	-.17	1.05	-.96	-1.18	3.56	.55	.00	.90
SZV	-.76	.76	-1.47	.35	.93	.40	-.43	-.03
ESW	-2.06	-.33	.36	.02	-.13	-.33	-1.83	-.44
ČDF	.13	-1.07	.12	-1.22	-.30	2.21	.00	.90
ROM	-2.30	.02	-.05	.24	.50	-.14	-1.83	-.44
SNS	-1.04	.82	2.48	.41	-.85	.58	2.03	-1.73
KDH	2.34	.67	.93	1.52	-.55	-1.11	.18	-.30
SZ	1.16	-.17	-1.50	1.03	.10	-1.68	-.43	-.04
HČP	-.51	.05	.07	.21	.50	-.14	-.43	-.04
HSD	-.24	1.05	.60	-1.29	.50	-.14	2.05	2.40
ČSD	-.32	.16	-1.32	-.61	1.03	.22	-.89	-.46
SPP	-.78	-.69	.41	.62	-.65	-.79	.56	-.64
KDU	1.78	-.89	.79	.18	-1.98	-.15	.00	.89

Tabulka 3 (pokr.): Souřadnice bodů reprezentujících obsahy předvolebních programů pro celý profil a vybrané segmenty

	moc			armáda			eko	relig
	D1	D2	D3	D1	D2	D3	D1	D1
SS	2.05	-1.47	.36	1.55	-1.19	.46	.94	-1.14
DS	-1.02	.93	.07	.59	.86	.60	.84	-1.14
ČSS	-.22	.13	-1.32	-2.13	.55	.96	.84	.60
VPN	-.54	-.70	-.62	-.93	-1.26	-1.03	.11	-.66
SB	2.84	1.34	-.85	-.77	2.15	.36	-.94	.42
OF	-.52	-.69	-.64	.42	.59	.57	.84	.24
KVR	.43	2.43	.58	-2.62	.40	1.95	.11	.60
ZS	-1.08	-.14	.1	1.19	.09	.00	-.60	.60
KSČ	.71	-1.20	-1.34	1.45	-.58	-.27	.11	.60
SZV	-.95	-.63	.07	1.19	.09	.00	1.71	.60
ESW	-1.08	-.15	.09	1.19	.09	.00	-1.72	.60
ČDF	1.59	-1.34	.36	-1.34	-1.17	-.22	-.59	.60
ROM	-1.07	-.16	.09	1.19	.09	.00	-1.72	.60
SNS	-1.07	-.16	.09	-.07	1.00	-1.69	-1.72	.60
KDH	.34	.40	1.9	-.07	1.00	-1.69	.82	-2.60
SZ	1.09	.41	1.92	-1.67	-1.62	-.45	1.56	.23
HČP	-1.06	-.15	.11	1.18	.08	-.01	-.59	.60
HSD	-.18	.96	-1.11	1.18	.08	-.01	-.32	.23
ČSD	.73	-1.06	1.09	-.13	-.55	-.16	.82	.42
SPP	-1.06	-.15	.11	-1.25	.36	.02	-.60	.60
KDU	.09	1.38	-1.04	-.17	-1.08	.62	.11	-2.60

Tabulka 4: Obsahově nejblížejší a nejvzdálenější programy pro strany a hnutí zastoupené ve FS

	tématika	nejblížejší obsah	nejvzdálenější obsah
VPN	vše ekonomie stát moc obrana	DS, OF, HČP SB, SNS, KDU KDH OF SZ, ČDF	ROM, SS, KVR KSČ, SZ HSD, SS SB, KVR, SZ KVR, SB
OF	vše ekonomie stát moc obrana	ČSS, HČP, DS ČSS, ZS, ROM, HČP, HSD KSČ, KDU, ČDF VPN DS, *	SS, SNS, SB KSČ, ČDF SS, SNS SB, KVR, SZ KVR
KSČ	vše ekonomie stát moc obrana	HČP, HSD, OF, SZV, ČSD SS, SZV, ČSD OF, KDU, ČDF SS, VPN, OF, SZV SS, *	SNS, KDH, KVR KDU, VPN, DS SS, SNS KVR, KDH, SZ KVR, ČSS
SNS	vše ekonomie stát moc obrana	VPN, ZS, HČP VPN, ESW SNS ZS, ESW, ROM, HČP, SPP KDH	SZ, KVR, KDU KSČ, ČDF, SZ, SPP ESW, ROM, HSD SB, SS KVR, SS, SZ
KDH	vše ekonomie stát moc obrana	DS, VPN, KDU DS, OF, ESW VPN ČSD SNS	ROM, ESW, ZS KSČ, ČDF HSD, SS SB, KSČ, HSD KVR, SS, SZ
HSD	vše ekonomie stát moc obrana	KSČ, DS, ZS ZS, ROM, ČSS, HČP OF, KSČ, ČDF, KDU DS *	KDH, SZ, KVR KSČ, ČDF, KDU ESW, ROM, SNS SS, SB, KDH, ČSD KVR, ČSS, SZ
KDU	vše ekonomie stát moc obrana	DS, VPN, ČDF DS, VPN OF, KSČ, ČDF ČSS ČSD, ČDF	SNS, ROM, SS KSČ, SS, SZV, ČSD SS, SNS SS, ČDF, SZ SB

- Poznámka: a) * značí skupinu ZS, SZV, ESW, ROM, HČP, HSD
 b) následuje-li na dalším místě větší skupina, není uváděna
 c) tématické okruhy jsou popsány v textu

Tabulka 5: Uspořádaná klasifikace předvolebních programů podle pozornosti životnímu prostředí a otázkám venkova

	ekologie	venkov	jader.el.	strany a hnutí
1	neuvádí	neuvádí	neuvádí	ESW, ROM, SNS
2	malá	neuvádí	neuvádí	SB
3	střední	neuvádí	neuvádí	ZS, ČDF, HČP, SPP
4	malá	malá	neuvádí	HSD
5	střední	malá	neuvádí	VPN, KVR, KSČ, KDU
6	velká	střední	neuvádí	DS, ČSS, OF, KDH, ČSD
7	střední	střední	proti	SS
8	velká	střední	proti	SZ
9	střední	velká	neuvádí	SZV

Tabulka 6: Klasifikace programů podle pozornosti religiálním otázkám

		stupeň důrazu na religiozitu				
		neuvádí	charita	náb.inst.	kř.hod.	důr.na kř
odluka církve od státu	nežádá	SPP, HČP, SNS, ROM ČDF, ESW, SZV, KSČ ZS, KVR, ČSS	HSD, OF, SZ	VPN	SS, DS	-
	žádá	ČSD, SB	-	-	-	KDH, KDU

Pozn.: podpora charitativní činnosti, návrat náb. institucí a křesťanské hodnoty se kumulují v řádkových kategoriích

Tabulka 7: Kombinace požadavků: referendum, separace mocí, nezávislost soudů

		referendum (r) a nezávislost soudů (s)		
		nežádá	žádá jeden	žádá oba
separace mocí	žádá	DS, KVR, KDU	r: HSD s: SZ	SB
	nežádá	ČSS, VPN, OF, ZS ESW, ROM, SNS, KDH HČP, ČSD, SPP	r: ČDF s: SZV	SS, KSČ